

artırmaq üçün istifadə edilə bilər. Şirkətin sahibkarlıq və strategiya sahəsində qəbul etdiyi qərarlar, müxtəlif bazarlara girəcəyi, hansı növ məhsul və xidmətləri təklif edəcəyi kimi əhəmiyyətli məsələləri əhatə edir. Strateji qərarlar şirkətin uzunmüddətli uğuruna nail olmaq üçün vacibdir və şirkətin idarəetmə tərəfinin əsasını təşkil edir. Strateji planların həyata keçirilməsi şirkətin hazırkı mühitdə tərəqqisi, inkişafı və rəqabətqabiliyyətli olması üçün çox vacibdir.

Satış sonrası xidmətlər və dəstək, müştəri məmnuniyyətini artırmaq, müştəri sədaqətini təmin etmək, məhsul və ya xidmətlərin dövrünü artırmaq üçün təklif olunan xidmətlər və dəstək imkanlarını əhatə edir. Satış sonrası xidmətlər və dəstək, bir şirkətin müştəri ilə əlaqələrini qurması, onların tələblərinə cavab verməsi və onların məhsul və ya xidmətlərdən maksimum fayda almağını təmin etməsi üçün əhəmiyyətli bir hissəni təşkil edir. Bu, müştərilər arasında güvənin artırılması, markanın sadəcə bir məhsul satışı edən şirkətdən ziyadə müştəri mənəviyyəti yaradılmasına kömək edir.

Strateji qərarları qəbul etmək üçün şirkətin sahibləri və rəhbərliyi müştərilərin tələblərini anlamalı, rəqabət meydanında öz mövqelərini dəyərləndirməli və uzunmüddətli hədəflər qoymalıdır. Onu qorumaq üçün geniş şəkildə təhlil edilməlidir.

Ədəbiyyat

1. <https://kaspi.az/az/tarlada-sufreye>
2. Nəsirova O.A. Azərbaycanı ərzaq təhlükəsizliyinin təmin ediləməndə aqrar sahənin rolunun artırılması yolları. Bakı-2018
3. <https://agroeeconomics.az/az/article/2054/modern-deyer-zencirine-kecid-seraitinde-kend-teser/>
4. <https://abdullayevkxayal.files.wordpress.com/2020/11/filip-kotler-a-dan-z-yc999-marketing-pdf.pdf>
5. <https://www.oskon.az/satisdan-sonra>

References

1. <https://kaspi.az/az/tarlada-sufreye>
2. Nesirova O.A. Azerbaijanı ərzaq təhlükəsizliyinin təmin ediləməndə aqrar sahənin rolunun artırılması yolları. Bakı-2018
3. <https://agroeeconomics.az/az/article/2054/modern-deyer-zencirine-kecid-seraitinde-kend-teser/>
4. <https://abdullayevkxayal.files.wordpress.com/2020/11/filip-kotler-a-dan-z-yc999-marketing-pdf.pdf>
5. <https://www.oskon.az/satisdan-sonra>

Məqaləyə istinad: Nəsirova O.A. Kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi və ərzaq təhlükəsizliyi. Elmi əsərlər/ Scientific works, AzMIU, s.207- 212, N2, 2024

For citation: Nasirova O.A. Strengthening the competitiveness of agriculture and food safety. Scientific works/ Elmi eserler. AzUAC, p.207- 212, N2, 2024

Redaksiyaya daxil olma/Received 5.1.2024

Çapa qəbul olunma/Accepted for publication 5.2.2024

AQRAR BAZARIN İNKİŞAFINDA DÖVLƏT SİYASƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Quliyeva Cahan Niftali qızı- müəllim, İqtisadi nəzəriyyə və marketing kafedrası,
AzMİU,cahan.quliyeva0901@mail.ru

Xülasə. İqtisadiyyatın ən mühüm tərkib hissələrindən biri kənd təsərrüfatıdır. Aqrar islahatların həyata keçirilməsi və yeni təsərrüfatçılıq formalarının yaradılması kənd təsərrüfatının inkişafına güclü təkan vermişdir. Bunlar dövlətin aqrar siyasətinin düzgün qurulduğunu və kənd təsərrüfatı istehsalının yeni iqtisadi sistemdə inkişaf yoluna çıxdığını göstərir. Belə bir şəraitdə kənd təsərrüfatı istehsalının intensivləşdirilməsi və səmərəliliyinin yüksəldilməsi həm də bu sahənin çıxdığı inkişaf yolunda sürətlə irəliləməsinə, həm də adamların müxtəlif məhsullara olan tələbatının ödənilməsinə əlverişli şərait yaradır. Aqrar sahədə yaranan müəssisə və təsərrüfatlarda istehsalın səmərəliliyini yüksəltməklə xalis iqtisadi mənfəət artır. Bu mənfəət isə özəl mülkiyyətin inkişafı, aqrar sahədə geniş təkrar istehsalın həyata keçirilməsi və sosial problemlərin həlli üçün əsas vəsait mənbəyidir. Bununla əlaqədar olaraq indiki şəraitdə dövlətin aqrar siyasətinə uyğun olaraq kənd təsərrüfatı istehsalının intensivləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması sahəsində tədqiqat işi aparmaq həm nəzəri, həm də praktiki əhəmiyyətə malikdir.

Açar sözlər: aqrar siyasət, sahibkarlıq fəaliyyəti, ərzaq resursları, bazar münasibətləri, kooperasiya

THE MAIN DIRECTIONS OF THE STATE POLICY IN THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN MARKET

Guliyeva Jahan Niftali- lecturer, department of Economic theory and marketing, AzUAC,
cahan.quliyeva0901@mail.ru

Abstract. One of the most important components of the economy is agriculture. The implementation of agrarian reforms and the creation of new forms of farming gave a strong impetus to the development of agriculture. These show that the state's agrarian policy is properly established and that agricultural production is on the way to development in the new economic system. In such conditions, the intensification of agricultural production and the improvement of its efficiency create favorable conditions for the rapid progress of this field on the path of development, as well as for meeting the needs of people for various products. The net economic profit increases by increasing the efficiency of production in enterprises and farms created in the agrarian field. This profit is the main source of funds for the development of private property, the implementation of extensive reproduction in the agricultural field, and the solution of social problems. In this regard, conducting research in the field of intensification of agricultural production and increasing efficiency in accordance with the state's agrarian policy under the current conditions has both theoretical and practical importance.

Keywords: agrarian policy, entrepreneurial activity, food resources, market relations, cooperation

Giriş. Bazar münasibətləri şəraitində dövlətin aqrar siyasətinin məqsədi sahibkarlığı inkişaf etdirmək yolu ilə ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına tələbatını mümkün qədər daxili istehsal hesabına təmin etməkdən ibarətdir. Aqrar siyasətin vəzifəsi isə əhalinin ərzaqla, sənayeni isə kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin etmək üçün etibarlı aqrar bazar yaratmaqdır. Dünya təcrübəsi təsdiq edir ki, hər hansı bir konkret ölkədə əhalinin ərzaqla təminatının 75-85%-i daxili istehsal hesabına ödəniləyirdi halda həmin ölkənin aqrar siyasətini və aqrar bazarını etibarlı hesab etmək olar. Müstəqil Azərbaycan Respublikası şəraitində etibarlı aqrar bazarın yaradılması hər şeydən əvvəl dövlətin aqrar siyasətinin istiqamətlərinin elmi cəhətdən əsaslandırılmasını tələb edir. Ölkədə bazar

münasibətlərinə keçidin ilk mərhələsində qeyd edilənləri aqrar siyasətin əsas istiqamətləri hesab etmək olar:

-iqtisadiyyatın vacib sahələrindən biri kimi aqrar bölmənin inkişafına büdcə vəsaitindən istifadəyə üstünlük vermək; - aqrar bölmə iqtisadiyyatını çoxukladlı, yüksək səmərəli və sosial yönümlü qaydada təşkil etmək; - ilk növbədə dövlətlərarası proqramları müəyyən etməklə “Respublikanın aqrar-sənaye istehsalının stabilləşməsi və inkişafı proqramı”nı hazırlamaq və ona əməl etmək; -kənddə iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılmasını əhatə edən normativ hüquqi bazanı yaratmaq; -iqtisadi stimullaşdırma əsasında istehsal resurslarından səmərəli istifadə mexanizmini formalaşdırmaq və bazar infrastrukturunu inkişaf etdirmək; -kənd təsərrüfatı və sənaye məhsullarının qiymətlərinin artırılmasında əlverişli nisbət yaratmaq, vergi, kredit, sığorta və aqrar iqtisadiyyatının digər maliyyə resurslarının tənzimləyici mexanizmini hazırlamaq və tətbiq etmək; -aqrar-sənaye istehsalının planlaşdırılması sistemini təşkil etmək; -torpaq münasibətlərini təkmilləşdirmək, torpaqdan istifadə olunmasına dövlət nəzarəti mexanizmini yaratmaq; -bütün təsərrüfat formalarının iqtisadi və hüquqi bərabərliyini təmin etmək; -kəndl (fermer) təsərrüfatlarının maliyyə vəziyyətini dəstəkləmək; -bütün növ müəssisələrin və müxtəlif mülkiyyət formalarının istehsal, emal, satış, aqroservis xidməti, ticarət və kreditləşməməsələlərinin birgə və əalqəli şəkildə inkişafını stimullaşdırmaq; -istehsalın enerji və resurs qoruyucu, kənd təsərrüfatı məhsullarının saxlanması və emalı texnologiyasını geniş tətbiq etmək;

-ölkədə əmtəə istehsalçılarının marağını qorumaq məqsədilə dövlətin xarici-iqtisadi siyasətində daim yeniləşdirmək; -təşkilati-hüquqi sənədləşməni və aqrar-sənaye kompleksinin bütün biobyekt kimi idarəedimə sistemini təkmilləşdirmək; -kənd ərazilərini və kəndin sosial inkişafını təmin etmək; -aqrar-sənaye istehsalının inkişafı əsasında ərzaq probleminin həlli işində regionların rolunu artırmaq; -ASK-da elmi potensialın saxlanılmasının və inkişafının, alimlərin və mütəxəssislərin fəaliyyətinin təşkilati-iqtisadi mexanizmini yeniləşdirmək və stimullaşdırmaq.

Tədqiqat metodları. Aqrar siyasətin həyata keçirilməsi daimi proses olsa da onun konkret dövrləri və mərhələləri əvvəlcədən müəyyənəndirilməli, hər bir mərhələdə görülcəktədbirlər dəqiqləşdirilməlidir. Hesab edirik ki, birinci mərhələdə aqrar islahatların aparılması dərinləşdirilməli, əmtəə istehsalçıların texnika, gübrə, yanacaq, sürtkü və digər materialları əldə etməsi üçün xidmət infrastrukturunu yaradılmalı, bütün növ kənd təsərrüfatı müəssisələrinin

sərbəst fəaliyyətini təmin edən normativ-hüquqi aktlar qəbul edilməli, kənd təsərrüfatı üçün texnika və avadanlıq istehsalı genişləndirilməli, emal və xidmət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi zamanı buraxılan nöqsanlar aradan götürülməli, kənd əmtəə istehsalçılarına səhmlər nəzarət paketinin verilməsi yolu ilə bazar infrastrukturunun formalaşdırılması genişləndirilməli, kəndin sosial inkişafının aşağı düşməsinə qarşı lazımi iqtisadi şərait yaradılmalı, istehsalın stabilləşdirilməsi üçün ardıcıl olaraq təşkilati-iqtisadi tədbirlər həyata keçirilməli, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin təşkilati-hüquqi formaları sadələşməli, kənd təsərrüfatı sisteminin idarəetmə orqanlarının funksiyaları təkmilləşdirilməli və sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaradılmalıdır və s [1].

Müzakirələr. Mütərəqqi texnologiyaların tətbiqi əsasında kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artımı təmin edilməli, ASK üçün maşın və avadanlıqların, gübrələrin, xəstəlik və ziyanvericilərə qarşı işlədilən kimyəvi pəreparatların istehsalının genişləndirilməsi tədbirləri həyata keçirilməli, keyfiyyətcə yeni elm tutumlu texnikanın və texnologiyaların əsasında emal sənayesi intensiv inkişaf etdirilməli, çoxsahəli bazar infrasturukturu formalaşdırılmalı və sahibkarlığın inkişafı hərtərəfli dəstəklənməlidir. Bazar münasibətlərinə keçid şəraitində aqrar-sənaye kompleksi sistemində ərzaq resurslarının formalaşdırılması kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Uzun müddət formalaşmış təcrübə göstərir ki, ölkə əhalisinin ərzaqla təmin olunması kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, saxlanması, emalı və satışı məsələlərini kompleks həll etməklə mümkündür. Odur ki, ərzaq resurslarının formalaşdırılması sahəsində dövlətin aqrar siyasətinin əsas istiqamətləri nəzəə alınmalı və onlar ardıcıl həyata keçirilməlidir. Hesab edirik ki, bazar münasibətlərinə keçid dövründə respublika hökumətinin və yerli icra orqanlarının xətti ilə ölkədə ərzaq məhsulları üzrə cəmiyyətlər və digər qruplar yaradılmalı, ölkənin ərzaq bazarının sahələrarası və regionlararası əlaqələrinə, kənd təsərrüfatı ilə sənaye sahələri arasında məhsulların qiymət bərabərliyinin təmin olunması məsələlərinin həllinə üstünlük verilməlidir. Bununla belə,

hökumət və onun icra orqanları kənd təsərrüfatı xammalı və ərzaq məhsullarının bağlanmış müqavilələr əsasında topdansatış ticarətinə təminat verməlidir. Bu məqsədlə istehsal, emal, xidmət və satış müəssisələri arasında könüllülük prinsipi əsasında müqavilələr bağlanılmalıdır [2,3]. Eyni zamanda əmtəə istehsalçıların və istehlakçıların marağını əsas tutaraq hökumət dövlət ehtiyaclarını ödəmək üçün hər il kənd təsərrüfatı, xammal və ərzaq məhsullarının, onların istehsalına çəkilən xərclərin ödənilməsini və əmtəə istehlakçıların gəlir əldə etməsi üçün təminatlı tədarük qiymətləri müəyyən etməli, məhsulun ilkin qiymətlərini sonralar inflyasiya artıqca indeksləşdirməlidir.

Aqrar-sənaye kompleksi sistemində dövlətin qiymət siyasəti aqrar bazarın dövlət tənzimlənməsinin başlıca istiqamətlərindən biridir. Bazar münasibətləri şəraitində qiymətin səviyyəsi tələb və təklifdən asılı olaraq formalaşır. Bununla belə, bazar münasibətləri şəraitində dövlət müxtəlif qiymət növlərini tətbiq etməklə aqrar bazarı tənzimləyir. Həmin qiymət növlərindən təminatlı qiymət, stimullaşdırıcı qiymət, razılaşıdırılmış qiymət, müqavilə qiymətlərini göstərmək olar.

Təminatlı qiymət - əsas növ ərzaq məhsullarının artımını təmin etmək və əhalinin ərzaq təhlükəsizliyini yaxşılaşdırmaq məqsədilə həmin məhsulun alış qiymətinin səviyyəsini dövlət öz üzərinə götürə bilər. Belə olan halda kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçıları əvvəlcədən bilir ki, onların istehsal etdiyi məhsulu təminatlı qiymətlə dövlətin adı ilə çıxış edən təşkilat alacaq və təsərrüfatlar öz fəaliyyətləri nəticəsində mənfəət əldə edəcəklər. Beləliklə də, təminatlı qiymət növünün tətbiqi məhsul istehsalını artırmaqda sahibkarlarda stimulaşdırıcıdır.

Stimullaşdırıcı qiymət - bu qiymət növündən dünyanın əksər ölkələrində istifadə edilir. Məqsəd məhsulun həcmi artırmaqdır. Müqavilədə nəzərdə tutulan həcmdən çox istehsal edilən məhsul vahidinin qiyməti müqavilə həcmindəki məhsul vahidinin qiymətindən xeyli artıq müəyyənləşdirilir ki, bu da son nəticədə məhsul istehsalçıları arasında məhsulun satış həcmi artırmağa stimulaşdırıcıdır. Başqa sözlə desək, məhsul istehsalçıları ilə əvvəlcədən razılaşıdırılır ki, əgər 100 ton taxıl istehsal edib satarsa hər tonu üçün beş yüz min manat, əgər 110 ton taxıl satarsa əlavə satılan on ton taxılın hər bir tonu üçün 600 min manat pul ödəyəcəkdir.

Razılaşıdırılmış qiymət – bu növ qiymət daha geniş yayılmışdır. Dünyanın hər yerində razılaşıdırılmış qiymət növündən istifadə edilir. Razılaşıdırılmış qiymət bəzən bazar qiyməti kimi də başa düşülür, alıcı ilə satıcı öz aralarında razılığa gəlmiş qiymət razılaşıdırılmış qiymətadlandırılır. Bu qiymət konkret növ məhsulun istehsalçısı ilə alıcısı arasında həmin növ məhsul istehsal edilməmişdən əvvəl də, məhsulun satışı prosesində də müəyyənləşdirilə bilər.

Müqavilə qiymətləri – qiymətin bu növü də geniş yayılmışdır. Qiymətin bu növünün tətbiqi istehsalçıda, həmçinin alıcıda əvvəlcədən öz fəaliyyətini düzgün qurmağa imkan verir. İstehsalçı əvvəlcədən bilir ki, onun istehsal etdiyi məhsul müqavilədə nəzərdə tutulmuş qiymətə satılacaqdır. Alıcı da əvvəlcədən bilir ki, ona lazım olan məhsulu almaq üçün nə qədər pul vəsaitinə malik olmalıdır ki, müqavilə şərtlərinə vaxtında əməl etsin. Beləliklə, bazarmünasibətləri şəraitində müqavilə qiymət növünün tətbiqi tərəflərin həm məsuliyyətini, həm də maddi marağını artırır.

Bazar qiymətləri – qiymətin bu növü dünyanın bütün ölkələrində tətbiq edilir. Azərbaycan Respublikasında bazar qiymətlərindən həmişə istifadə edilsə də onun tətbiq dairəsi məhdud olmuşdur. Belə ki, əvvəllər əhali yalnız şəxsi həyətə sahələrində istehsal etdiyi məhsulu bazara çıxartmış və burada tələblə təklifdən asılı olaraq qiymət müəyyənləşdirilmişdir. Lakin ölkədə bazar münasibətlərinə keçidlə əlaqədar 1995-ci ildən başlayaraq tədricən bazar qiymətləri tətbiq edilmiş, hal-hazırda bu növ qiymətlə bağlı heç bir məhdudluq yoxdur.

Aqrar-sənaye kompleksi sistemində dövlətin aqrar bazarı iqtisadi vasitələrlə tənzimlənməsinin həlledici istiqaməti büdcə siyasətidir. Büdcə vəsaiti sahələr arasında bölüşdürülərkən aqrar bölməyə üstünlük verilməlidir. Bazara keçid kənd şəraitində əmtəə istehsalçılarına maliyyə köməkliyi göstərmək üçün xüsusi dövlət fondu yaradılmalıdır. Xüsusilə bu fondan elmin, texnikanın inkişafına, fundamental və vacib tədqiqatların aparılmasına sərf olunan kapital qouluşu müəyyənləşdirilməlidir. Ən başlıcası, torpağın münbitliyinin yaxşılaşdırılması, meliorasiya işlərinin aparılması, baytar xidməti işləri və digər dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsi dövlət və yerli büdcə vəsaitləri hesabına həyata keçirilməlidir. Bununla belə, yaxşı olar

ki, əsas növ kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı üçün çəkilən xərclərin bir hissəsi dövlət büdcə vəsaiti hesabına maliyyələşdirilsin. Buraya əsasən dövlətin xüsusi ehtiyacları üçün lazım olan məhsulları aid etmək olar. Eyni zamanda elit toxumçuluğunun, cins mal-qaranın və quşçuluğun inkişaf etdirilməsi üçün maliyyə köməkliyinin göstərilməsi məhsulun istehsalına sərf olunan elektrik və istilik enerjisinə, təbii qaz və digər növ yanacaqlara çəkilən xərclərin bir hissəsinə dövlət büdcə vəsaitindən güzəştlər edilməsidir. Fikrimizcə, əlverişli şəraiti olmayan regionlar üçün, xüsusi ilə dağ və sərhəd rayonlarında kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət və yerli büdcə vəsaitlərindən əvəzsiz güzəştlər edilməlidir. Aqrar bazarın tənzimlənməsində dövlətin kredit siyasətinin düzgün qurulması da çox vacib məsələlərdən biridir. ASK-nin müəssisələrinə və təşkilatlarına mərkəzləşmiş qaydada güzəştli kreditlərin verilməsi təcrübədə sınaqdan keçirilməlidir. Bununla belə, uzun və qısamüddətli kreditlər arasında lazımi fərqlər müəyyən edilməlidir. Əsas vəsaitlərin alınması üçün məqsədyönlü uzunmüddətli kreditin verilməsi altı ildən az olmamalıdır. Kredit siyasəti məsələlərinə hökumət komissiyası respublikanın müvafiq nazirlik və idarələri, aqrar ittifaqları, digər ictimai təşkilatlar ilə birgə baxıb fasiləsiz və daimi tədbirlər görməlidir. Kreditlərin həcmi, tarif dərəcələrinin səviyyəsi, onların ödənilmə müddəti və kreditlərdən istifadə olunmasının məsuliyyət tərzini, kommersiya bankları və ssuda götürənlər arasında bağlanmış müqavilələr əsasında müəyyən edilir, mərkəzləşdirilmiş kreditlər mərkəzi Milli Bank tərəfindən kredit siyasəti məsələləri üzrə dövlət komissiyasının qərarına əsasən nizamlanmalıdır. Bazar münasibətləri prinsipləri əsasında kooperativ banklar və digər qeyri-dövlət banklarının yaradılması məqsədmüvafiqdir. Belə kooperativ kredit müəssisələri yaradılarkən pay kapitalının formalaşdırılmasında dövlət himayəçiliyi də nəzərdə tutulmalıdır.

Aqrar-sənaye kompleksi sistemində dövlətin vergi siyasəti aqrar bazarın inkişafında və tənzimlənməsində çox mühüm rol oynayır. Tətbiq edilən vergi sistemi aqrar istehsalı stimullaşdırmalıdır. Bu məqsədlə çoxnövlü vergi sistemindən sadə vergi sisteminə keçilməlidir. Bu baxımdan ölkənin aqrar bölməsinə həmişə üstünlük verilməli, vergi dərəcələri azaldılmalı, regionların xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla fərqli və güzəştli vergi sistemi tətbiq edilməlidir. Fikrimizcə, ölkənin yüksək dağ və dağətəyi ərazilərində, eləcə də sərhəd rayonlarında əsas növ kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalçıları bütün növ vergilərdən, o cümlədən torpaqdan istifadəyə görə tətbiq edilən vergilərdən azad edilməlidir. Aqrar-sənaye kompleksi sistemində dövlətin sığorta siyasəti aqrar bazarın tənzimlənməsində az rol oynamır [5,6]. Hesab edirik ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin xərclərinin 60%-dən az olmayan hissəsi sığortanın stimullaşdırılması üçün dövlət büdcəsindən kompensasiya şəklində verilməlidir. Kənd təsərrüfatı sığortasının təminatlılığı məqsədilə dövlət müvəkkilinin vəzifələri Dövlət Kənd Təsərrüfatı Sığorta Fonduna həvalə olunmalıdır. Sığorta tarifləri regionların real tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Aqrar-sənaye kompleksi sistemində yeni kooperasiya və inteqrasiya əlaqələrinin yaradılması yolu ilə aqrar bazarın formalaşdırılması dövlətin aqrar siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olmalıdır. Aqrar-sənaye istehsalında bazar münasibətlərinin formalaşdırılması kooperasiya və inteqrasiyanın inkişafının zəruriliyini tələb edir. Kooperasiyanın xarakterik xüsusiyyətləri bunlardır:

- iqtisadi maraq əsasında təsərrüfat subyektlərinin birləşdirilməsinin vacibliyinin və yaxud faydalı olmasının dərk olunması, könüllü üzv olması;
- kooperativ birliyinin müstəqilliyinin idarə olunması;
- təsərrüfatçılığın və idarə olunmanın demokratik üsulları;
- kapital payında üzvlərin iştirakı, ümumi fondların yaradılması, özünümaliyyələşdirmə, maddi məsuliyyətçilik;
- gəlirlərin təsərrüfat iştirakçılarının sərf etdikləri əməklərinin və qoyduqları vəsaitlərin həcminə görə mütənasib proporsional qaydada bölüşdürülməsi.

Kooperasiyanın əsas məqsədi öz üzvlərinə iqtisadi və istehsal xidmətlərinin göstərilməsi əsasında təsərrüfatçılığın səmərəli olmasına təsir göstərməlidir. Əmtəə istehsalçılarının məhsulunun istehsalı, emalı, saxlanması və realizə olunması, material-texniki-təchizat, aqroservis, maliyyə, elm və digər növ xidmətlərinin kooperasiya və inteqrasiyası könüllülük əsasında onların birləşmələri nəticəsində həyata keçirilir. Səhmdar cəmiyyətləri, yoldaşlıqlar, fermer təsərrüfatları, onların

assosiasiyaları, digər xüsusi və dövlət müəssisələri ittifaqı assosiasiya, kooperasiya, sahələrarası, regional və digər formalarda birləşə bilərlər. Kooperasiya və inteqrasiya prosesi bir qayda olaraq istehsal elmi-texniki və sosial inkişafın genişləndirilməsi məqsədilə müqavilə əsasında yaradılır. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində məhsul istehsalı, onun realizə olunması, emalı və saxlanması, material-texniki təchizatı və digər növ xidmətləri üzrə təsərrüfatdaxili kooperativlər yaradıla bilər. Fermer təsərrüfatlarının, kiçik müəssisələrin, kooperativlərin, emal müəssisələrinin, ticarət təşkilatlarının, istehsal xidmətlərinin, onların səhmdar cəmiyyətlərinin, iri buynuzlu cavan mal-qara və quşların yetişdirilməsi, yemlənməsi, yüksək reproduksiya toxumlarının istehsalı və emalı üzrə qarşılıqlı faydalı kooperasiyanın inkişaf etdirilməsi təklif olunur. Bununla yanaşı, kənd təsərrüfatı məhsulunun kooperativlər vasitəsilə birbaşa istehlakçıya çatdırılmasına şərait yaradılması, kooperativ mağazaların və digər infrastruktur qurumlarının yaradılması məqsədmüvafiqdir. Bu sistemdə dövlətin investisiya və texniki siyasəti aqrar bazarın tənzimlənməsinə xidmət etməlidir. Bu məqsədlə dövlətin investisiya siyasəti respublikanın xalq təsərrüfatında aqrar-sənaye kompleksinin xüsusi çəkisinin yüksəldilməsinə, kapital qoyuluşunun səmərəliliyinə, onların təkrar istehsalının quruluşunun təkmilləşdirilməsinə, fond istehsalı sahələrinin inkişafına, material, maliyyə və əmək resurslarının təmərküzləşdirilməsinə, ilk növbədə texnikanın yetişdirilməsinə və fəaliyyət göstərən müəssisələrin rekonstruksiyasına, sosial infrastrukturun yaradılmasına istiqamətlənməlidir.

Aqrar sahədə investisiya siyasətinin ən vacib vəzifələri bunlardır: ASK investisiyasının stimullaşdırılmasının həll edilməsi; investisiyanın aqrar-sənaye kompleksinin intensiv inkişaf etdirilməsinə və mövcud istehsal potensialının istifadəsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilməsi; kənd təsərrüfatı və emal sahələri üzrə ətraf mühitin və ekoloji təhlükəsizliyin qorunması üçün səmərəli tədbirlərin görülməsi. Bu sahədə texniki siyasət aşağıdakı problemlərin həllinə yönəldilir: texnoloji proseslərin həll edilməsi üçün bir qrup əsas maşınların istehsalına dövlət himayəsinin təmin edilməsinə; kooperativlərin texnika və kompleksləşdirilmiş əşyalarla təchizatını inkişaf etdirməyə, kənd təsərrüfatı maşınqayırmasının inkişafında xarici firmaları stimullaşdırmağa; maşınqayırmanın inhisarçılığının ləğv olunmasına çalışmağa, ən bağlıcası ASK-nın üstün istiqamətlərinin maşın və avadanlıqlarla təmin etmək işində respublikanın daxili imkanlarından istifadə etməyə; ilk növbədə taxıl, pambıq, tütün, şəkər çuğunduru, yaşıl çay yarpağı istehsalı üzrə ixtisaslaşdırılmış zonalarda kənd təsərrüfatı müəssisələrini maşın və avadanlıqlarla təmin etməyə; texniki siyasətin aparılmasını və maşınqayırmanın yeniləşdirilməsini müvafiq proqramlar əsasında həyata keçirməyə və s. Aqrar bazarın tənzimlənməsi aqrar-sənaye kompleksi sistemində idarəetmə siyasətinin səmərəli təşkilindən və idarəetmə orqanlarının vəzifələrinin dəqiq müəyyənləşdirilməsindən də çox asılıdır [5,6]. Dövlət səviyyəsində aqrar bölmənin vahid idarəetmə orqanı indiki Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyidir ki, onun da əsas vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir: bazar münasibətləri şəraitinə uyğun dövlətin aqrar siyasətini hazırlamaq və həyata keçirmək; ASK-nın inkişafını proqnozlaşdırmaq; müəssisələrin təsərrüfat fəaliyyətini təmin etmək və bazar infrastrukturunu inkişaf etdirmək üçün təşkilati, hüquqi, informasiya bazarı yaratmaq; ərzaq bazarının və torpaq münasibətlərinin istehsalçıların və istehlakçıların marağına uyğun tənzimlənməsi üzrə iqtisadi normativlər sistemini hazırlamaq; qarantin, sanitar, fitosanitar, standart və lisenziyalaşdırma məsələlərini həll etmək; dövlət mülkiyyətinin etibarlı idarə olunmasını təmin etmək; yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması, əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması və təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə işlərin koordinasiyasını həyata keçirmək. Aqrar-sənaye kompleksi üzrə daxili iqtisadi siyasətin düzgün qurulması da aqrar bazarın tənzimlənməsində başlıca amildir. Ölkənin xarici iqtisadi siyasəti elə qurulmalıdır ki, ölkənin əmtəə istehsalçıları dünya kənd təsərrüfatı bazarının neqativ təsirindən mühafizə olunsun. Bu məqsədlə idxal olunan malların strukturu daim təkmilləşdirilməli, idxal-ixrac əməliyyatlarının tarif dərəcələri yeniləşdirilməli və xarici partnyorlarla elmi-texniki əməkdaşlıq dövlətlərarası proqramlar əsasında inteqrasiya və kooperasiyası təmin olunmalıdır. Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri ilə əməkdaşlıq inkişaf etdirilməli, ümumi aqrar bazarın təşkili istiqamətində dövlətlərarası tənzimləmə və birgə proqramların yerinə yetirilmə mexanizmi yaradılmalı, eləcə də kənd

təsərrüfatında istifadə edilənməddi-texniki resursların sərbəst hərəkətlərini təmin edən normativ-hüquqi baza formalaşdırılmalıdır.

Aqrar bazarın inkişafı və onun tənzimlənməsi aqrar-sənaye kompleksi sistemində dövlətin sosial siyasetinin elmi cəhətdən əsaslandırılmasından da çox asılıdır. Bazar münasibətlərinə keçid şəraitində sosial siyasətin məqsədi kənd əhalisinin bütün sosial qruplarının və təbəqələrinin həyat şəraitini yüksək səviyyədə təmin etməkdən, əhalinin təkrar istehsalının genişləndirilməsindən, demografik vəziyyətinin normallaşdırılmasından, kənd sakinlərinin məskunlaşdıqları ərazilərin inkişafını təmin etməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə aşağıdakılar nəzərdə tutulmalıdır: bütün mülkiyyət və təsərrüfatçılıq formaları sistemində əmtəə istehsalçılarının sosial mühafizəsinin qorunmasına dövlət himayəsi; kənddə qazlaşdırmanın, elektriklişdirmənin, telefonlaşdırmanın, yolların və sosial-məişət xidmətlərinin tikilməsinin maliyyələşdirilməsində dövlətin rolunun gücləndirilməsi; sosial infrastrukturun saxlanmasında dövlət və yerli büdcədən vəsaitlərin ayrılması, bu obyektlərin yerli özünüidarə orqanlarına verilməsi, məktəblərin, klubların, mədəniyyət evlərinin, tibb məntəqələrinin və digər obyektlərin fasiləsiz fəaliyyət göstərmələrinin təmin olunması; tikinti apararı və kənd əmtəə istehsalçılarına xidmət göstərən müəssisələrə və təşkilatlara güzəştlərin və mükafatların verilməsi; kənddə kənd mədəniyyət ocaqlarının, servis xidmətlərinin və digər məşğuliyyət növlərinin inkişafı yolu ilə əhalinin gəlirlərinin artırılması; kənd təsərrüfatı işçilərinin əməkhaqqının başqa sahələrə və kəndin xidmət sferasına nisbətən mövcud fərqi azalması; aqrar-sənaye kompleksi müəssisələrinin və təşkilatlarının ayrı-ayrı kateqoriyalı işçilərinin güzəştlə pensiyalarla təmin olunması və sairə [7]. Kənd yaşayış məntəqələrinin sosial abadlaşdırılması kənd əmtəə istehsalçıların, sənaye və tikinti təşkilatlarının vəsaitləri hesabına həyata keçirilməli, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün növ müəssisələrin, təşkilatların, fermer təsərrüfatlarının və idarələrin vəsaitlərindən könüllü ayrımalar hesabına kəndin sosial inkişaf fondu yaradılmalı və məqsədli istifadəsi yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən təmin olunmalıdır.

Nəticə. Aqrar bazarın daha da inkişaf etdirilməsi aqrar-sənaye kompleksi sistemində kadr siyasətinin həyata keçirilməsini tələb edir. Dövlət kadr siyasətinin əsas istiqamətləri bunlardır: - ASK-nı təmin edən universal fasiləsiz təhsil sisteminin ənənəvi, çoxvariantlı və təlimin bütün formalarının çevikliyini nəzərə almaqla yeganə təhsil kompleksinin formalaşdırılması;-təhsilin, istehsalın və elmin inteqrasiya edilməsi bazası əsasında ali və orta təhsilli mütəxəssislərin hazırlanması və təkrar hazırlanması;-mütəxəssislərin hazırlanmasının keyfiyyətinin daha da yaxşılaşdırılmasını, dünya təhsil sisteminə və əmək bölgüsünə inteqrasiya edilməsini təmin edən ali, orta və əlavə ibtidai təhsilin yüksək səviyyəli strukturuna mərhələ- mərhələ keçməsinin təmin edilməsi;-müəssisələrin, bölmə rəhbərlərinin, mütəxəssislərin, sahibkarların kütləvi hazırlanmasının və təkrar hazırlanmasının təşkili;-peşəkar fəhlələrin və fermerlərin hazırlıq və təkrar hazırlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi;-kənddə işsizliyin qarşısının alınması və əhalinin demografik vəziyyətinin normallaşdırılması üçün sosial-iqtisadi tədbirlərin həyata keçirilməsi;-regionlar və ixtisaslar üzrə mütəxəssislərin say hazırlığında nisbi əyintilərin ləğv edilməsi, dar profilli imtiyazlı ali məktəblərdən və texnikumlardan imtina edilməsi və yeni şəraitdə işləmələri üçün geniş mədəniyyətli və nəzəri düşüncəli mütəxəssislərin hazırlanması işinə keçmək.

Bütün bunlar ölkə üzrə aqrar-sənaye kompleksinin təhsil məktəblərinin şəbəkəsinin sadələşdirilməsini, sahələrarası kooperasiya və inteqrasiya əsasında təhsilin bütün səviyyələrində yeni tipli kənd təsərrüfatı profilli tədris məktəblərinin təşkilini tələb edir. Bununla belə, ölkədə inteqrasiyalaşmış kənd təsərrüfatı və emal sənayesi peşələrinin yaradılmasına, ali, orta və peşə məktəblərinin elmi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsini, onların büdcəsinin xeyli dərəcədə yaxşılaşdırılmasına çox böyük ehtiyac duyulur.

Ədəbiyyat

1. "Torpaq vergisi haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı 1993
2. Verdiyev Ə.Ç., Qarayev İ.Ş. (1994). Bazar münasibətləri şəraitində qiymətin formalaşmasının elmi əsasları. Bakı